

سیمای صالحان

آشنایی با مدرسه چهارباغ اصفهان
و پنجاه تن از فرزندگان آن

تألیف: مهدی باقری سیانی

مؤسسه کتاب‌شنایع شیعه

هُمَ اللَّهُ الْعَظِيمُ

الَّذِينَ يُبَلِّغُونَ رِسَالَاتِ اللَّهِ وَيَخْشَوْنَهُ
وَلَا يَخْشَوْنَ أَحَدًا إِلَّا اللَّهَ وَكَفَى بِاللَّهِ حَسِيبًا

الأحزاب: ٣٦

• کوفی بنانی، زاویه دار
• مسجد حکیم اصفهان

سرگذشت نامه ها | تراجم

۴۴

شماره انتشار (چاپ اول) | ۶۸

مسلسل انتشار | ۸۳

سرشناسه	: باقری سیانی، مهدی، ۱۳۵۱ -
عنوان و نام پدیدآور	: سیمای صالحان: آشنایی با مدرسه چهارباغ اصفهان و پنجاه تن از فرزندان آن / تالیف: مهدی باقری سیانی.
مشخصات نشر	: قم: مؤسسه کتابشناسی شیعه، ۱۳۹۹.
مشخصات ظاهری	: ۴۰۸ ص.: مصور، جدول، نمونه.
فروست	: مؤسسه کتابشناسی شیعه: ۶۸.
شابک	: سرگذشت نامه ها، تراجم: ۴۴.
وضعیت فهرست نویسی	: ۹۷۸-۶۰۰-۷۰۰۳-۵۷-۲
یادداشت	: فیبا
عنوان دیگر	: کتابنامه: ص. ۳۷۹ - ۳۹۰: همچنین به صورت زیرنویس.
موضوع	: آشنایی با مدرسه چهارباغ اصفهان و پنجاه تن از فرزندان آن.
موضوع	: مدرسه چهارباغ (اصفهان)
موضوع	: مجتهدان و علما -- سرگذشتنامه
موضوع	: 'Ulama -- Biography
موضوع	: مجتهدان و علما -- ایران -- اصفهان -- سرگذشتنامه
موضوع	: 'Ulama -- Iran -- Esfahan -- Biography
رده بندی کنگره	: BP۱۵۳/۱
رده بندی دیویی	: ۲۹۷/۹۹۶
شماره کتابشناسی ملی	: ۶۲۵۰۷۶۱

سیمای صالحان

آشنایی با مدرسه چهارباغ اصفهان
و پنجاه تن از فرزندگان آن

تألیف:
مهدی باقری سیانی

مؤسسه کتاب‌شناسی شیعه
۱۳۹۹

سیمای صالحان

آشنایی با مدرسه چهارباغ اصفهان
و پنجاه تن از فرزندان آن

تألیف: مهدی باقری سیانی

- ناشر: انتشارات مؤسسه کتاب‌شناسی شیعه
- چاپ: زیتون
- نوبت چاپ: اول / تابستان ۱۳۹۹
- شمارگان: ۵۰۰
- بها: ۸۰۰۰۰ تومان

© همه حقوق برای مؤسسه کتاب‌شناسی شیعه محفوظ است.
نشر الکترونیکی اثر بدون کسب اجازه کتبی از مؤسسه کتاب‌شناسی شیعه ممنوع است.

Printed the Islamic Republic of Iran

انتشارات کتاب‌شناسی شیعه، قم، صندوق پستی ۹۱۶-۳۷۱۸۵، تلفن و نمابر: ۳۸۸۰۲۲۱۲ ۰۲۵
فروشگاه مرکزی: قم، خیابان توحید، توحید ۷، پلاک ۲۲، تلفن: ۳۸۸۰۲۲۳۲ ۰۲۵

www.al-athar.ir | aLathar_ir | e-mail: info@al-athar.ir

تقدیم به

رادمردانِ فخرآفرینِ شیعه؛ که ده‌ها «فقیه»، «ادیب»، «مدرّس» و «واعظ» از
کلامِ «طیب» آنان درسِ «شریعت» و شهادت آموختند و برگی از کتاب
حیاتِ پرافتخارشان جلوه‌گر شد در:

«سیاهی صا‌حان»

فهرست مطالب

۲۹	مقدمه
۲۹	آشنایی با حوزه علمیه اصفهان و مدرسه چهارباغ
۲۹	اصفهان در گذر زمان
۳۰	مدرسه چهارباغ
۳۱	محقق ثانی، مؤسس حوزه اصفهان
۳۰	برخی از فرزندان حوزه اصفهان
۳۱	سخنی با خواننده
۳۲	طلبگی و مشکلات روزمره
۳۵	کتب بالینی
۳۵	چند نکته
۳۷	قدردانی
۳۷	سخن پایانی

بخش اول:

معماری، تاریخچه و موقوفات مدرسه چهارباغ / ۳۹

۴۱	فصل اول: آشنایی با معماری مدرسه چهارباغ و تاریخچه ساخت آن
۴۱	الف) نهضت مدرسه سازی در عصر صفویه
۴۲	ب) تاسیس، افتتاح و پیشینه مدرسه چهارباغ
۴۴	ج) اسامی مختلف مدرسه چهارباغ و جهات نامگذاری آن
۴۵	د) معماری مدرسه چهارباغ
۵۱	فصل دوم: آشنایی با موقوفات مدرسه چهارباغ و مصارف آن

۵۵	فصل سوم: مدرسه چهارباغ از نگاه دیگران
۵۵	۱. پیرلوتی جهانگرد روسی
۵۷	۲. دکتر لطف‌الله هنرفر
۵۸	۳. میرزا حسن خان جابری
۵۸	۴. سید مصلح‌الدین مهدوی

بخش دوم:

آشنایی با فضلا و شهدای مدرسه چهارباغ / ۵۹

۶۱	فصل اول: ادوار مختلف تحصیلی مدرسه چهارباغ
۶۲	مدرسین مدرسه چهارباغ
۶۵	فصل دوم: شرح حال برخی از فضلاء مدرسه چهارباغ
۶۵	۱. میرزا ابوالقاسم مدرس خاتون‌آبادی
۶۵	ولادت و زادگاه
۶۵	تحصیلات و استادان
۶۶	آثار مکتوب
۶۶	تدریس و شاگردان
۶۷	آثار مکتوب
۶۷	وفات و مدفن
۶۷	۲- سید احمد خوانساری
۶۸	ولادت و خاندان
۶۸	تحصیلات و استادان
۶۹	تدریس و شاگردان
۷۱	اقامت در قم
۷۲	اقامت در تهران
۷۲	آثار مکتوب
۷۲	نقش آیه‌الله خوانساری در انقلاب اسلامی
۷۳	در کلام دیگران
۷۳	مقام عدالت یا مقام عصمت
۷۳	مرجعیت تقلید
۷۴	وفات و مدفن

۷۴	امام خمینی و آیه الله خوانساری
۷۵	سیره اخلاقی
۷۵	۱. تواضع
۷۶	۲. نظم در زندگی
۷۷	۳. زهد
۷۷	۴. تجلیل از مراجع معاصر
۷۸	۵. اقامه مجالس عزای اهل بیت علیهم السلام
۷۸	۶. مبارزه با اندیشه های نادرست
۷۸	۷. اخلاص
۷۹	۳- شیخ احمد فیاض فروشانی
۷۹	ولادت و خاندان
۷۹	تحصیلات و استادان حوزه اصفهان
۸۱	شاگردان
۸۲	خاطراتی از تدریس در اصفهان
۸۲	وفات و مدفن
۸۲	حالات برخی از استادان آیه الله فیاض
۸۴	آیه الله فیاض در کلام دیگران
۸۴	۱. محمد باقر کتابی
۸۴	۲. رحیم قاسمی
۸۵	توصیه های اخلاقی به طلاب
۸۶	۱. طلبه و تقوا
۸۷	۲. غنیمت شمردن فرصت ها
۸۷	۳. برنامه ریزی دقیق
۸۷	۴. طلبه و معاشرت با دیگران
۸۹	۴- شیخ اسدالله جوادی گورتانی
۸۹	ولادت و خاندان
۹۰	تحصیلات و استادان
۹۰	استادان حوزه اصفهان
۹۲	استادان حوزه علمیه قم

۹۲	اجازات
۹۲	خدمات اجتماعی
۹۳	ویژگی‌های اخلاقی
۹۳	خاطرات اخلاقی
۹۳	خاطره‌ای از ملاهاشم جنتی
۹۴	دو خاطره از حاج آقا رحیم ارباب
۹۶	۵- حکیم اسدالله قمشه‌ای
۹۶	اهالی قمشه و علوم عقلی
۹۷	زادگاه و استادان
۹۸	تدریس
۹۹	ویژگی‌های فردی - اخلاقی
۹۹	شاگردان حکیم اسدالله
۱۰۰	وفات و مدفن
۱۰۱	حکیم اسدالله در کلام دیگران
۱۰۱	۱. سید محمدعلی مبارکه‌ای
۱۰۱	۲. محمدباقر کتابی
۱۰۱	۳. جلال‌الدین همایی
۱۰۵	حکیم اسدالله قمشه‌ای در یک نگاه
۱۰۶	۶. سید محمدباقر شفتی اصفهانی
۱۰۶	ولادت و خاندان
۱۰۶	تحصیل علوم دینی
۱۰۷	استادان
۱۰۷	تدریس در اصفهان
۱۰۸	برخی از شاگردان سید شفتی
۱۰۹	آثار مکتوب
۱۰۹	سید شفتی و شهر اصفهان
۱۱۰	معاصرین سید شفتی در اصفهان
۱۱۰	وفات و مدفن
۱۱۱	نکات درس آموز

۱۱۱.....	۱. علت ترك تدريس در مدرسه چهارباغ
۱۱۲.....	۲. هوش و درايت
۱۱۳.....	همايش بزرگداشت سيد شفتى
۱۱۴.....	پيام آية الله مظاهرى رحمته الله عليه
۱۱۵.....	۷- سيد جلال الدين طاهرى
۱۱۵.....	تولد و خاندان
۱۱۵.....	تحصيلات
۱۱۶.....	آية الله طاهرى و انقلاب اسلامى
۱۱۶.....	استادان
۱۱۶.....	شاگردان
۱۱۷.....	تأليفات
۱۱۷.....	اجازات اجتهاد و روايت
۱۱۸.....	وفات و مدفن
۱۱۸.....	۸- آقا جمال خوانسارى
۱۱۹.....	ولادت و خاندان
۱۱۹.....	شخصيت علمى آقا جمال خوانسارى
۱۱۹.....	آقا جمال از نگاه ديگران
۱۲۰.....	استادان
۱۲۰.....	آثار مکتوب
۱۲۱.....	تدريس در مدرسه چهارباغ
۱۲۱.....	شاگردان و مجازين
۱۲۲.....	وفات و مدفن
۱۲۲.....	۹- شيخ حبيب الله شاهنده
۱۲۲.....	ولادت و زادگاه
۱۲۲.....	تحصيل و استادان
۱۲۳.....	وفات و مدفن
۱۲۳.....	۱۰- شيخ حسن صافى اصفهانى
۱۲۳.....	ولادت و خاندان
۱۲۴.....	تحصيلات

۱۲۴	استادان نجف اشرف
۱۲۵	بازگشت به اصفهان
۱۲۵	شاگردان
۱۲۷	تألیفات
۱۲۷	حالات فردی - اخلاقی
۱۲۸	وفات و مدفن
۱۲۸	در محضر آیه الله صافی اصفهانی
۱۲۹	الف: توصیه های آموزشی
۱۲۹	۱. مقصود از مطالعه عمیق چیست؟
۱۲۹	۲. راجع به «تدریس خوب» چه پیشنهادی دارید؟
۱۳۰	ب: توصیه های اخلاقی
۱۳۰	۱. چه کنیم دچار غفلت نشویم؟
۱۳۲	۲. گامهای اولیه در اصلاح نفس چیست؟
۱۳۳	قسمتی از وصیت نامه آیه الله صافی
۱۳۵	۱۱- سید حسن علوی
۱۳۵	ولادت و خاندان
۱۳۵	استادان
۱۳۶	اجازات
۱۳۶	تشویق جوانان به علوم حوزوی
۱۳۷	ویژگی های اخلاقی - علمی
۱۳۸	وفات و مدفن
۱۳۸	۱۲- شیخ محمد حسن قلزم چهارمحالی
۱۳۸	ولادت، زادگاه و استادان
۱۳۹	ویژگی های فردی - اجتماعی
۱۳۹	وفات
۱۳۹	۱۳- سید محمد حسین ادیب بجنوردی
۱۳۹	ولادت و زادگاه
۱۴۰	تحصیلات و استادان
۱۴۰	تدریس

۱۴۱	شاگردان
۱۴۱	آثار مکتوب
۱۴۲	حالات فردی - اخلاقی
۱۴۲	وفات و مدفن
۱۴۳	۱۴- شیخ محمد حسین فقیه نطنزی
۱۴۳	ولادت و زادگاه
۱۴۳	استادان
۱۴۳	شاگردان
۱۴۴	وفات و مدفن
۱۴۴	یادی از استاد شیخ علی اکبر فقیه
۱۴۶	۱۵- شیخ حسین گلشادی
۱۴۶	ولادت و تحصیلات
۱۴۶	مرحوم گلشادی و انقلاب اسلامی
۱۴۶	وفات و مدفن
۱۴۷	۱۶- حیدر علی خان برومند گزی
۱۴۷	تولد و خاندان
۱۴۷	تحصیلات ابتدایی
۱۴۸	تحصیلات ادبیات و سطح حوزوی
۱۴۸	استاد از منظر شاگرد
۱۵۰	تحصیلات فلسفه و خارج فقه و اصول
۱۵۱	شاگردان
۱۵۱	ارتحال
۱۵۲	۱۷- سید محمد رضا خراسانی
۱۵۲	ولادت و خاندان
۱۵۳	تحصیلات و استادان
۱۵۴	اجازات اجتهاد
۱۵۴	تدریس و شاگردان
۱۵۶	تألیفات
۱۵۶	وفات و مدفن

- ۱۵۶..... آیه‌الله خراسانی و حوزه علمیه اصفهان
 ۱۵۷..... ۱. تأسیس کتابخانه مدرسه صدر (کتابخانه رضویه)
 ۱۵۷..... ۲. تعمیر مدرسه عربان
 ۱۵۸..... ۳. جلوگیری از تخریب مدرسه صدر
 ۱۵۸..... ۴. احیای مدرسه چهارباغ
 ۱۵۹..... سیره اخلاقی - اجتماعی
 ۱۵۹..... سخن استاد روضاتی درباره آیه‌الله خراسانی
 ۱۵۹..... شهید مدرّس و آیه‌الله خراسانی
 ۱۶۰..... ۱۸- سید رضا روضاتی
 ۱۶۱..... ولادت و خاندان
 ۱۶۱..... تحصیلات و استادان
 ۱۶۲..... اجازات
 ۱۶۲..... ویژگی‌های اخلاقی
 ۱۶۳..... وفات و مدفن
 ۱۶۳..... ۱۹- حکیم محمدرضا صهبا قمشه‌ای
 ۱۶۳..... زادگاه و استادان
 ۱۶۴..... حالات فردی - اجتماعی حکیم صهبا
 ۱۶۴..... حکیم صهبا و جهانگیرخان قشقایی
 ۱۶۵..... شاگردان
 ۱۶۶..... آثار مکتوب
 ۱۶۶..... وفات
 ۱۶۷..... حکیم صهبا قمشه‌ای در يك نگاه
 ۱۶۸..... ۲۰- میر محمد رضا مدرّس خاتون‌آبادی
 ۱۶۸..... شرح حال مختصر
 ۱۶۸..... ۲۱- شیخ صفرعلی شریعت فلاورجانی
 ۱۶۸..... ولادت و زادگاه
 ۱۶۹..... تحصیل و استادان
 ۱۶۹..... مرحوم شریعت و انقلاب اسلامی
 ۱۷۰..... فعالیت‌های اجتماعی

۱۷۰	وفات و مدفن
۱۷۰	۲۲- شیخ عباس ایزدی
۱۷۰	ولادت و زادگاه
۱۷۱	تحصیلات و استادان
۱۷۱	بازگشت به زادگاه
۱۷۱	تدریس
۱۷۲	شاگردان
۱۷۳	آثار مکتوب
۱۷۳	وفات و مدفن
۱۷۳	آیه الله ایزدی و انقلاب اسلامی
۱۷۴	در محضر استاد
۱۷۴	۱. آثار اخلاص
۱۷۵	۲. راه نفوذ سلطنت شیطان
۱۷۶	۳. اخلاص و مسئولیت عالم
۱۷۶	۴. بصیرت و بینش، اثر تقوا و اخلاص
۱۷۸	۵. اخلاص و حکمت
۱۷۹	۲۳- شیخ عباسعلی ادیب حبیب آبادی
۱۸۰	ولادت و تحصیلات
۱۸۰	استادان
۱۸۱	شاگردان
۱۸۳	اجازه حدیث
۱۸۴	آثار مکتوب
۱۸۴	حالات فردی - اخلاقی
۱۸۵	وفات و مدفن
۱۸۵	در محضر استاد ادیب
۱۸۵	۱. طلبه بودن و مشکلات
۱۸۶	۲. خاطره ای از ایام تحصیل
۱۸۶	۳. عوامل پویایی حوزه اصفهان
۱۸۷	۴. حوزه اصفهان در عصر رضاخان

۱۸۷	۵. توجه به نیاز روز
۱۸۷	ارث الشیعة
۱۸۸	مناسک الشیعة
۱۸۸	وظائف الشیعه
۱۸۸	احسن التقویم
۱۸۸	هدیه العباد
۱۸۹	الرسالة القطیبه
۱۹۰	۲۴- سید عبدالحسین سیدالعراقین
۱۹۰	ولادت و خاندان
۱۹۰	تحصیلات و استادان
۱۹۱	تدریس و شاگردان
۱۹۱	ویژگی های فردی - اجتماعی
۱۹۲	آخرین استاد
۱۹۲	وفات و مدفن
۱۹۲	۲۵- سید عبدالحسین طیب
۱۹۲	ولادت و خاندان
۱۹۳	تحصیلات و استادان
۱۹۳	استادان اصفهان
۱۹۴	استادان نجف اشرف
۱۹۴	شاگردان
۱۹۵	اجازات
۱۹۶	آثار مکتوب
۱۹۷	وفات و مدفن
۱۹۷	آیه الله طیب در بیان آیه الله مظاهری
۱۹۸	سخنان آیه الله طیب درباره آیه الله درچه ای
۱۹۹	سیره تربیتی آیه الله طیب
۱۹۹	برنامه های عبادی
۱۹۹	۱. سیره اخلاقی
۲۰۰	یک: تواضع و پارسایی

۲۰۰	دو: اخلاص
۲۰۰	سه: حق جویی و دوری از شهرت طلبی
۲۰۰	۲. سیره اجتماعی
۲۰۰	يك: ارتباط نزدیک با مردم
۲۰۲	دو: توصیه های اخلاقی
۲۰۲	۱. توجه به معنویات
۲۰۳	۲. توجه به نظم
۲۰۳	۳. تلاوت در قرآن و تدبر در آن
۲۰۳	۴. مدد خواهی از اولیاء الهی
۲۰۴	۵. توجه به کیفیت درس خواندن
۲۰۵	۲۶- سید عطاء الله جرقویه محمدآبادی
۲۰۵	«جرقویه» و مفاخر علمی آن
۲۰۶	ولادت و خاندان
۲۰۷	استادان
۲۰۷	تدریس و شاگردان
۲۰۹	وفات و مدفن
۲۰۹	ویژگی های اخلاقی - اجتماعی
۲۱۰	خاطره ای از استاد
۲۱۱	۲۷- حاج میرزا علی آقا شیرازی
۲۱۱	سخنی درباره نهج البلاغه
۲۱۲	تدریس نهج البلاغه در حوزه اصفهان
۲۱۲	شهید مدرّس و نهج البلاغه
۲۱۲	تحصیلات و استادان
۲۱۳	شاگردان
۲۱۵	وفات و مدفن
۲۱۵	در کلام دیگران
۲۱۵	۱. سخن شهید مطهری
۲۱۷	۲. سخن آیه الله ابراهیم امینی
۲۱۷	۳. سخن دکتر محمد باقر کتابی

۲۲۰.....	۲۸- سید محمدعلی ابطحی سدهی
۲۲۰.....	ولادت و خاندان
۲۲۱.....	تحصیلات و استادان
۲۲۱.....	اجازه حدیث
۲۲۲.....	آثار مکتوب
۲۲۲.....	سیره علمی
۲۲۲.....	تدریس
۲۲۲.....	وفات و مدفن
۲۲۳.....	۲۹- سید علی اصغر مدرّس برزانی
۲۲۳.....	زادگاه و خاندان
۲۲۳.....	تحصیلات و استادان
۲۲۴.....	تدریس و شاگردان
۲۲۶.....	وفات و مدفن
۲۲۶.....	ویژگی های اخلاقی - اجتماعی
۲۲۶.....	آیه الله مدرّس برزانی از نگاه دیگران
۲۲۶.....	۱. آیه الله اصفهانی
۲۲۷.....	۲. آیه الله امینی
۲۲۸.....	۳۰- سید علی اکبر واعظ
۲۲۸.....	تولد و خاندان
۲۲۸.....	ورود به حوزه اصفهان
۲۲۹.....	تحصیلات و استادان
۲۳۰.....	معاشرین و مصاحبین
۲۳۰.....	وفات و مدفن
۲۳۰.....	ویژگی های فردی - اخلاقی
۲۳۲.....	آیه الله واعظ از نگاه دیگران
۲۳۲.....	۱. سید مرتضی هاشمی
۲۳۳.....	۲. سید حسین بهشتی نژاد
۲۳۴.....	۳۱- شیخ علی قدیری کفرانی
۲۳۴.....	خاندان علمی قدیری کفرانی

۲۳۵	ولادت و زادگاه
۲۳۵	استادان
۲۳۶	شاگردان
۲۳۷	خدمات علمی - دینی
۲۳۷	اجازات
۲۳۸	وفات و مدفن
۲۳۸	۳۲- شیخ محمدعلی مدرّس دزفولی
۲۳۸	ولادت و زادگاه
۲۳۹	تحصیلات علوم دینی
۲۳۹	استادان
۲۴۰	شاگردان
۲۴۱	آثار مکتوب
۲۴۱	وفات و مدفن
۲۴۱	درسهایی از زندگانی مرحوم مدرّس فتحی
۲۴۱	۱. تحولی در مسیر کمال
۲۴۲	۲. جدیت در مسیر دانش اندوزی
۲۴۳	۳. استقامت و توسل
۲۴۴	۳۳- شیخ علی مشکات
۲۴۴	ولادت
۲۴۴	استادان حوزه اصفهان
۲۴۵	خاطراتی از ایام تحصیل در اصفهان
۲۴۶	هجرت به قم و استادان آن شهر
۲۴۶	استادان حوزه نجف
۲۴۶	شاگردان
۲۴۷	وفات و مدفن
۲۴۸	اندرزهایی از آیه الله مشکات
۲۴۸	۱. خوش گمانی
۲۴۸	۲. قناعت و ساده زیستی
۲۴۸	۳. جدیت در عبادت و تحصیل علم

۲۴۹.....	۴. توسل به ائمه اطهار علیهم السلام
۲۴۹.....	۵. پرورش شاگرد
۲۵۰.....	۶. تواضع
۲۵۰.....	۷. احتیاط در مصرف وجوهات
۲۵۰.....	۸. توکل بر خدا
۲۵۱.....	۹. عشق به ائمه
۲۵۱.....	۱۰. غنیمت شمردن فرصتها
۲۵۱.....	۳۴- سید محمدعلی موحد ابطحی
۲۵۲.....	تولد و خاندان
۲۵۳.....	استادان حوزه اصفهان
۲۵۴.....	استادان حوزه قم
۲۵۴.....	استادان حوزه نجف اشرف
۲۵۵.....	شاگردان
۲۵۶.....	آثار مکتوب
۲۵۶.....	وفات و مدفن
۲۵۷.....	درسهای اخلاقی
۲۵۷.....	۱. احترام متقابل استاد و شاگرد
۲۵۷.....	۲. توجه به مستحبات
۲۵۷.....	۳۵- سید علی نجف آبادی
۲۵۷.....	ولادت و خاندان
۲۵۸.....	تحصیلات
۲۵۸.....	استادان
۲۵۹.....	شاگردان
۲۶۰.....	وفات و مدفن
۲۶۰.....	فقیه نجف آبادی در کلام دیگران
۲۶۰.....	۱. فتیاض
۲۶۱.....	۲. شیخ محمدباقرزند کرمانی
۲۶۱.....	۳. سید حسن مدرّس هاشمی
۲۶۱.....	۴. شیخ حیدرعلی محقق

۲۶۲	۵. سید مرتضی موحد ابطحی
۲۶۲	حالات فردی - اخلاقی
۲۶۳	۳۶ - شیخ غلامحسین یزدی آبشاهی
۲۶۳	ولادت و خاندان
۲۶۴	تحصیلات و استادان
۲۶۴	ویژگی های اخلاقی
۲۶۴	مرحوم آبشاهی و مدرسه چهارباغ
۲۶۵	تدریس و شاگردان
۲۶۵	وفات و مدفن
۲۶۵	۳۷ - شهید شیخ محمد صدوقی
۲۶۵	تولد و خاندان
۲۶۶	تحصیلات
۲۶۷	استادان
۲۶۷	تدریس و شاگردان
۲۶۸	عرصه جهاد و اجتهاد
۲۶۸	هجرتی دوباره
۲۶۹	شهید صدوقی و انقلاب اسلامی
۲۶۹	شهادت
۲۷۰	ویژگی های اخلاقی شهید صدوقی
۲۷۰	۱. صداقت و پاکی
۲۷۰	۲. مطیع امام
۲۷۰	۳. روح رهبری
۲۷۰	۴. همگام با جوانان
۲۷۱	۵. شجاعت و دریا دلی
۲۷۱	۶. آگاهی سیاسی
۲۷۱	۷. خستگی ناپذیری
۲۷۲	۸. مردم داری و مستضعف نوازی
۲۷۲	شهید صدوقی در بیان امام خمینی

۲۷۳	۳۸- سید محمد نجف آبادی
۲۷۳	ولادت و خاندان
۲۷۳	تحصیلات و استادان
۲۷۴	سه نکته
۲۷۴	اجازه اجتهاد
۲۷۵	اجازه روایت
۲۷۶	تدریس
۲۷۷	شاگردان
۲۷۸	آثار مکتوب
۲۷۸	وفات و مدفن
۲۷۸	فقیه نجف آبادی از نگاه دیگران
۲۷۸	۱. آیه الله محقق
۲۷۹	۲. آیه الله روضاتی
۲۷۹	ویژگی های اخلاقی - اجتماعی
۲۸۱	۳۹- سید محمد هاشمی
۲۸۱	زادگاه و تحصیلات
۲۸۱	استادان
۲۸۲	شاگردان
۲۸۳	وفات و مدفن
۲۸۴	۴۰- شیخ محمد یزدی اصفهانی
۲۸۴	ولادت و خاندان
۲۸۵	استادان
۲۸۵	شاگردان
۲۸۵	وفات و مدفن
۲۸۶	۴۱- شیخ محمود شریعت ریزی
۲۸۶	ولادت و خاندان
۲۸۶	تحصیلات و استادان
۲۸۶	استادان حوزه اصفهان
۲۸۷	استادان حوزه تهران

۲۸۷	مرحوم شریعت ریزی و مدرسه چهارباغ
۲۸۸	تدریس
۲۸۸	خدمات علمی - اجتماعی
۲۸۸	وفات و مدفن
۲۸۹	۴۲ - سید محمود فقهی
۲۸۹	ولادت و خاندان
۲۹۰	تحصیلات و استادان
۲۹۱	تحصیل علوم دینی
۲۹۱	تحولی مبارك
۲۹۳	تدریس
۲۹۳	برخی از شاگردان
۲۹۴	محضر استاد
۲۹۴	وفات و مدفن
۲۹۴	۴۳ - شیخ محمود مفید
۲۹۵	ولادت و زادگاه
۲۹۵	تحصیلات و استادان
۲۹۵	تدریس
۲۹۶	شاگردان
۲۹۹	وفات و مدفن
۲۹۹	آیه الله مفید در کلام دیگران
۲۹۹	۱. سید محمد علی مبارکه ای
۳۰۱	۲. استاد شهید مرتضی مطهری
۳۰۱	۳. سید مصلح الدین مهدوی
۳۰۲	۴. دکتر محمد باقر کتابی
۳۰۲	۵. آیه الله مظاهری
۳۰۳	۶. آیه الله سید ضیاء الدین علامه
۳۰۴	۴۴ - شیخ مرتضی فقیهی خوراسگانی
۳۰۴	ولادت و زادگاه
۳۰۴	استادان

۳۰۵.....	معاشرین
۳۰۵.....	تدریس و شاگردان
۳۰۵.....	ویژگی های فردی - اجتماعی
۳۰۶.....	مرحوم فقیهی خوراسگانی و حاج آقا رحیم ارباب
۳۰۶.....	وفات و مدفن
۳۰۶.....	۴۵- سید مصطفی شریعت درجه ای
۳۰۷.....	ولادت و خاندان
۳۰۷.....	تحصیلات
۳۰۷.....	استادان حوزه اصفهان
۳۰۸.....	استادان حوزه قم
۳۰۸.....	استادان حوزه نجف اشرف
۳۰۹.....	تدریس و شاگردان
۳۱۰.....	ویژگی های فردی - اخلاقی
۳۱۰.....	خدمات اجتماعی
۳۱۰.....	آثار مکتوب
۳۱۰.....	الف: کتاب های چاپی
۳۱۱.....	ب: کتاب های غیر چاپی
۳۱۱.....	وفات و مدفن
۳۱۲.....	۴۶- میرمعصوم خاتون آبادی
۳۱۲.....	خاندان
۳۱۲.....	رؤیای آقا محمد بیدآبادی
۳۱۲.....	میرمعصوم و مدرسه چهارباغ
۳۱۲.....	وفات و مدفن
۳۱۳.....	۴۷- ملا مهدی حیرت قمبوانی
۳۱۳.....	زادگاه و معاصرین
۳۱۳.....	حیرت قمبوانی و مؤلف کتاب مهجة الفؤاد
۳۱۴.....	حیرت قمبوانی در کلام «وفا زواره ای»
۳۱۴.....	وفات و مدفن

۳۱۵.....	۴۸- شیخ مهدی مظاهری
۳۱۵.....	ولادت و خاندان
۳۱۶.....	ورود به حوزه علمیه اصفهان
۳۱۶.....	استادان
۳۱۷.....	مدرسه چهارباغ و حجة الاسلام مظاهری
۳۱۷.....	وفات، تشییع و مدفن
۳۱۸.....	دعای کمیل و ابو حمزه
۳۲۰.....	خدمات اجتماعی
۳۲۰.....	سخن یکی از اعظم
۳۲۱.....	چهره ماندگار تبلیغ
۳۲۱.....	سخن مؤلف با طلاب جوان
۳۲۱.....	۴۹- شیخ نورالدین اشنی
۳۲۱.....	ولادت و خاندان
۳۲۲.....	تحصیلات و استادان
۳۲۲.....	مباحثات درسی
۳۲۲.....	تدریس و شاگردان
۳۲۳.....	آثار مکتوب
۳۲۴.....	وفات و مدفن
۳۲۴.....	خاطرات اخلاقی
۳۲۴.....	۱. غنیمت شمردن فرصت‌ها
۳۲۵.....	۲. اهمیت دعا برای اموات
۳۲۶.....	۵۰- ملاهاشم جنتی
۳۲۶.....	ولادت و خاندان
۳۲۶.....	تحصیلات و استادان
۳۲۶.....	معاصرین و معاشرین
۳۲۷.....	تدریس و شاگردان
۳۲۹.....	وفات و مدفن
۳۲۹.....	ویژگی‌های فردی - اجتماعی
۳۲۹.....	از نگاه دیگران

۳۲۹.....	۱. آیه الله شیخ اسدالله جوادی
۳۳۰.....	۲. آیه الله سید کمال فقیه ایمانی
۳۳۰.....	۳. حجة الاسلام سید محمد حسینی بهارنجی
۳۳۱.....	فصل سوم: اسامی برخی از فضلاء مدرسه چهارباغ
۳۳۷.....	فصل چهارم: معرفی اجمالی شهدای مدرسه چهارباغ
۳۷۹.....	منابع و مصادر
۳۷۹.....	کتاب‌ها
۳۸۲.....	مقالات و رساله‌ها
۳۸۳.....	نشریات و ویژه‌نامه‌ها
۳۸۳.....	منابع مخطوط
۳۸۴.....	مصاحبه‌ها و گفت‌وگوهای تلفنی
۳۸۶.....	منابع اینترنتی

نمایه‌ها / ۳۸۷

اسناد و تصاویر / ۴۴۱

بسم الله الرحمن الرحيم
 الحمد لله رب العالمين،
 والصلاة والسلام على سيدنا ونبينا أفضل الخلائق أجمعين
 وعلى وصيه علي أمير المؤمنين وعلى الأئمة المعصومين من آل
 الطيبين الطاهرين ولا سيما الإمام المهدي الذي يملأ الأرض قسطاً وعدلاً.

حوزه علمی اصفهان از میان ده حوزه علمی معروف شیعه اعنی حوزه های قم، ری، بغداد، نجف اشرف، کربلا، حلّه، جبل عامل، اصفهان، مشهد و تهران از معتبرترین و بزرگ ترین حوزه هاست و بسی پربرگ و بار. از این رو معرفی مدارس و مدرّسان و طلاب آن کاری است بس سودمند.

در کتاب حاضر، تاریخچه یکی از مدارس معروف حوزه اصفهان، مدرسه چهارباغ، تبیین شده و پنجاه تن از مدرّسان و طلاب آن معرفی شده اند. بسیار بجاست که سایر مدارس این حوزه کهن اعم از مدارس باقی مانده و مدارس که از بین رفته اند و اثری از آنها نیست نیز معرفی شوند. عمده این مدارس عبارتند از: صدر، جدّه بزرگ، جدّه کوچک، نیم آورد، چهارباغ خواجو، محمودیه، الغدير، مدرسه امیرالمؤمنین علی علیه السلام، مدرسه باقرالعلوم علیه السلام، پاقلعه / سیدالعراقین، جوادیه، مدرسه رکن الملک، مدرسه میرزا مهدی، عربان / آیه الله خادمی، کاسه گران، ناصری، نوریه، مدرسه شیخ الاسلام، مدرسه شیخ بهایی، دارالعلم، مدرسه شاه / مدرسه جامع عباسی، مدرسه میرزا عبدالله افتدی،

مدرسه نجف قلی بیك، مدرسه میرزا رضی، مدرسه میرزا تقی، مدرسه آقا مبارك / مبارکیه، اسماعیلیه، مدرسه شیخ لطف الله، مدرسه خواجه ملك، مدرسه کلباسی، فاطمیه، مدرسه مریم بیگم، مدرسه شاهزاده‌ها، مدرسه ملا عبدالله، شفیعیه، الماسیه، مدرسه ثقة الاسلام، مدرسه امامزاده اسماعیل، جلالیه / احمدآباد.^۱

تدوین تاریخ این مدارس و ویژگی‌های آنها و معرفی مدرّسان و طلاب آن، گامی اساسی در شناخت و معرفی حوزه کهن و ریشه دار اصفهان است.

از مؤلف کوشا و کسانی که ایشان را برای تدوین و به سامان رسیدن این اثر مساعدت کرده‌اند بسی سپاسگزارم.

﴿دَعَوْهُمْ فِيهَا سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَتَحْيَيْتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ ۖ وَأَخْرَجْتَهُمْ أَنْ يَحْمَدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾.
(سوره یونس (۱۰): ۱۰)

قم

۵ / ذی حجه / ۱۴۴۱ = ۵ / ۵ / ۱۳۹۹ ش

مدیر مؤسسه کتاب شناسی شیعه

رضا مختاری

۱. رك: دانشنامه جهان اسلام، ج ۱۴، ص ۴۱۷-۴۱۹، مدخل «حوزه علمیه».

مقدمه

آشنایی با حوزه علمیه اصفهان و مدرسه چهارباغ

اصفهان در گذر زمان

اصفهان نامی است که از دیرزمان تا امروز بر سر زبانها بوده و ذکر جمیل آن در کتابها آمده است. اگرچه اطلاعات ما درباره اصفهان پیش از اسلام اندک است، اما همان اطلاعات اندک نیز گویای خدا باوری و سخت کوشی مردم دیار زنده رود است.

فیروزآبادی درباره علت نام گذاری اصفهان می نویسد: «آن هنگام که نمرود نامه نوشت و مردم بلاد را به جنگ با خدا فراخواند، مردم اصفهان از این کار سرباز زدند و در پاسخ او نوشتند: اسپه آن نه که با خدا جنگ کند».^۱ به مرور زمان «اسپه آن» تبدیل به اسپهان، اسپهان و اصفهان گردید.^۲

ابونعیم اصفهانی در ذکر اخبار اصفهان از بانویی اصفهانی نام می برد که پیش از سلمان فارسی در مدینه حضور داشته و رسول اعظم ﷺ را دیده و اسلام آورده و سپس سلمان فارسی را به آن حضرت راهنمایی کرده است؛^۳ آن گونه که از جناب سلمان نقل شده که فرموده: «فهی التی دلتنی علی رسول الله».^۴

۱. القاموس المحيط، ج ۲، ص ۲۹۴.

۲. سید علی جناب در کتاب الاصفهان (ص ۶-۲۰) اطلاعات مفیدی درباره اصفهان، تاریخچه و جهات دیگر این نام گذاری آورده است.

۳. مقاله ای از نگارنده درباره همین موضوع و با عنوان «سلمان المحمدی الفارسی والصحابیة الاصفهانیة» در همایش بین المللی سلمان ملتقی الادیان در اسفند ۱۳۹۵ ش در مدائن عراق ارائه گردید.

۴. ذکر اخبار اصفهان، ج ۱، ص ۷۶، ش ۹۱.

درباره علاقه‌مندی مردم اصفهان به فراگیری علم و نشر دانش‌های گوناگون مخصوصاً داندانش تفسیر و حدیث، مراجعه به کتاب‌هایی چون محاسن اصفهان مافروخی، ذکر اخبار اصبهان حافظ ابونعیم و طبقات المحدثین باصبهان ابوالشیخ انصاری مفید است.

افزون براین، لازم است تحقیقی جامع درباره نقش اصفهان در گسترش فرهنگ تشیع و سخنان خاندان رسالت و نیز چهره‌های درخشان علمی شیعی اصفهان از سلمان فارسی، ابراهیم ثقفی، علامه محمدتقی و محمد باقر مجلسی تا این زمان صورت گیرد؛ اگرچه پیش از این محقق گرامی جناب حجة الاسلام والمسلمین حاج شیخ مهدی فقیه ایمانی در کتاب تاریخ تشیع اصفهان تلاشی شایسته تقدیر کرده و اینجانب نیز در دو مقاله نشر شده با عناوین «محدثین اصفهان در کتب امامیه تا سال ۴۰۰ هجری»^۱ و «محدثین کاشان در کتب امامیه تا سال ۴۰۰ هجری»^۲ و نیز مقاله نشر نشده «مؤلف الغارات، شخصیت، آثار و اندیشه‌ها»^۳ به این موضوع پرداخته است.

مدرسه چهارباغ

بررسی مدارس علمیه اصفهان با نگاه ویژه به زمانه تأسیس، مؤسسين، مدرسين و طلاب این مدارس در ادوار مختلف، می‌تواند به پژوهشگران این عرصه کمک کند.

یکی از دوران طلایی گسترش علم در اصفهان که از آن با عنوان «نهضت مدرسه‌سازی» یاد می‌شود، عصر صفویه است. در این دوران مدارس متعددی تأسیس شد که مهم‌ترین آنها، مدرسه چهارباغ اصفهان است. نوشته حاضر برای معرفی این مدرسه و آشنایی با فضایی آن فراهم آمده است.

در این نوشته پنج هدف دنبال می‌شود:

الف) آشنایی با تاریخچه، معماری، اوقاف و کتیبه‌های مدرسه چهارباغ اصفهان؛

۱. رك: مجموعه مقالات همایش پیشینه تشیع در اصفهان، ص ۵۱-۱۰۲.

۲. رك: همنوا با قدوسیان (مجموعه مقالات همایش آخوند ملا محمد کاشانی)، ص ۱۲۴-۱۵۴.

۳. چکیده این مقاله را نگرد: چکیده مقالات همایش نام آوران حوزه علمیه اصفهان، ص ۱۱-۱۲.

- ب) معرفی برخی از مدرّسین، محصلین و فضلاء مدرسه چهارباغ اصفهان؛
ج) اشاره به برخی مشکلات عالمان نامبرده، در مسیر دانش‌اندوزی؛
د) توجّه ویژه به نکات اخلاقی و درس‌آموز سلف صالح؛
ه) بیان قسمتی از رهنمودها و نصایح عالمان نامبرده در این مجموعه.

محقق ثانی، مؤسس حوزه اصفهان

قبل از پرداختن به زمانه و چگونگی پیدایش مدرسه چهارباغ و معرفی فضلاء آن، بایسته است که به اجمال به پیشینه حوزه علمیه شیعی اصفهان و نقش محقق ثانی^۱ در پیدایش این حوزه ارجمند پردازیم و اسامی برخی از درخشان‌ترین دانش‌آموختگان آن و نیز مشکلات پیش روی آنان را در مسیر فراگیری دانش بیان کنیم.

نقش محقق ثانی در ایجاد حوزه علمی عظیم شیعی در اصفهان و نیز جایگاه این شهر در بین سایر شهرهای شیعه‌نشین، بسیار برجسته است. هجرت او به ایران و تشکیل حوزه علمی در اصفهان و نیز پرورش شاگردان بزرگ، باعث شد که اصفهان کانون توجه جویندگان علوم آل محمد ﷺ و اندیشمندان مسلمان و برای اولین بار، پس از صدوقین، ایران مرکز فقه شیعه گردد.

نکته درخور توجه اینکه در روزگاری که عصر طلابی حوزه اصفهان است، فرهیختگان و پرورش‌یافتگان مکتب شیعی این شهر با هجرت به دیگر بلاد اسلامی، فضای آن شهرها را آکنده از عطر کلام و معارف بلند خاندان عصمت و طهارت کردند.

تبیین مجاهدت علمی و نقش عالمانی چون محقق ثانی و شیخ بهایی^۲، در تأسیس و تقویت حوزه علمیه شیعی اصفهان خود مقاله‌ای مستقل می‌طلبد، ولی برای آشنایی بیشتر خوانندگان با این موضوع، آنان را به بیان علامه بزرگوار استاد شهید مطهری ارجاع می‌دهیم.^۳

۱. علی بن حسین بن عبدالعالی کرکی عاملی (۸۶۸-۹۴۰ق) مؤلف کتاب جامع المقاصد.

۲. بهاء‌الدین محمد بن حسین بن عبدالصمد عاملی (۹۵۳-۱۰۳۰ق) مؤلف کتاب جبل‌المتین و مشرق‌الشمسین.

۳. خدمات متقابل اسلام و ایران، ص ۴۲۵.

برخی از فرزندان حوزه اصفهان

حیات رسمی حوزه علمی شیعی اصفهان با تأسیس آن به دست محقق ثانی آغاز شد و با تلاش وی بود که آسمان علمی این شهر با مهاجرت و سکونت ستارگانی درخشان مانند شیخ بهایی و مولا عبدالله شوشتری روزه‌روز نورانی تر گردید و پس از این دوره فرزاندانی چون علامه محمدتقی مجلسی، علامه محمدباقر مجلسی، آقا حسین خوانساری و ملا محمد صالح مازندرانی، به فیض بخشی و نشر معارف اهل البیت علیهم‌السلام در این شهر پرداختند.

این حوزه بسیار ارجمند در زمانی نه چندان دور خاستگاه عالمان و فرزاندانی بود که در سراسر دنیای گسترده تشیع در عرصه‌های مختلف فقه، اصول، حکمت، فلسفه و سایر علوم نورافشانی می‌کردند؛ بزرگوارانی چون میرزا محمد حسن شیرازی، میرزا حسین نائینی، سید محمد کاظم یزدی، سید محمد فشارکی، شیخ محمد رضا جرقویه حائری، حاج آقا حسین طباطبائی بروجردی، حاج ملاهادی سبزواری، سید محمد حسن آقاجنقی قوچانی، شیخ غلامرضا فقیه یزدی و حکیم صهبا قمشه‌ای، از زادگاه خویش به اصفهان کوچیدند و در مدارس این شهر دانش اندوختند و سپس در سامرا، نجف اشرف، کربلای معلّی، شهرهای قم، سبزوار، قوچان، یزد، تهران و دیگر بلاد اسلامی تدریس معارف و نشر احکام الهی را وجهه همت خویش ساختند.

افزون بر این، برخی از اعلام نامور شیعه پس از تحصیل در حوزه کهن نجف، اصفهان را به عنوان محل سکونت و تدریس و پرورش شاگرد برگزیدند که از میان آنان، می‌توان به حضرات آیات حاج محمد ابراهیم کلباسی خراسانی، سید محمدباقر شفتی گیلانی و شیخ محمدتقی رازی نجفی نام برد. علاوه بر آنان، باید نامورانی را افزود که برای تکمیل اندوخته‌های علمی خود، از اصفهان به دیگر مراکز علمی جهان تشیع چون نجف و قم هجرت کردند و سپس با کوله‌باری ارزشمند از معارف اهل البیت علیهم‌السلام و با عمل به آیه شریفه «نفر»^۱ به اصفهان بازگشتند و در گوشه‌گوشه این شهر پربرکت به تدریس، بیان و

اجرای احکام الهی پرداختند و شیفتگان اخلاق و فضیلت را به مرحله رشد و سرمنزل مقصود رساندند؛ شمارش این گروه خود نوشته‌ای مفصل می‌طلبد که در اینجا برخی را فهرست وار نام می‌بریم و برخی دیگر را نیز که مرتبط با مدرسه چهارباغ بوده‌اند، در ادامه معرفی خواهیم کرد؛ فرزانه‌ای چون حضرات آیات: شیخ محمدباقر اصفهانی صاحب شرح هدایة المسترشدين؛ سید اسدالله شفتی صاحب شرح شرایع الاسلام؛ سید حسن مدرّس مطلق؛ سید محمد شهشهبانی خورزوقی اصفهانی مؤلف انوار الریاض؛ سید محمدباقر و سید مهدی درچه‌ای اصفهانی؛ آخوند ملا محمدحسین و آخوند ملا محمدباقر فشارکی؛ آخوند ملا عبدالکریم گزی؛ شیخ محمدحسن نجف‌آبادی؛ حاج آقا حسین خادمی؛ سید علی علامه فانی اصفهانی؛ سید محمدعلی صادقی اصفهانی.

چنان‌که پیش از این گفته شد، پژوهش حاضر در پی شمارش تمام این فرزانه‌گان نیست، بلکه فقط برخی از چهره‌های سرشناس مدرسه چهارباغ اصفهان را معرفی کرده است.

سخنی با خواننده

در آغاز باید این نکته را یادآوری کنیم که در عرصه علم‌آموزی، طلاب و استادان هیچ‌گاه فارغ از دغدغه‌ها و مشکلات این مسیر نبوده‌اند، ولی این سختی‌ها، مانع از تلاش آنان برای رسیدن به کمال و فتح قله‌های بلند دانش‌اندوزی و خردورزی نشده است.

آگاهی از این مشکلات، پرده از همت بلند مردان مردی برمی‌دارد که به سبب تلاش‌های خود بعدها افتخار حوزه‌های علمیه شیعه و حوزه علمی اصفهان شدند. از این رو قبل از شمارش فضلاء مدرسه چهارباغ و آشنایی با آنان، دورنمایی هر چند مختصر از مشکلاتی که طلاب در چهار حوزه، کربلا، قم، تهران و اصفهان با آن مواجه بودند را با استفاده از دو کتاب «مباحثه، شرایط، آفات و برکات» و «گلزار فضیلت» - بیان می‌کنیم و بیان مفصل‌تری از مشکلات طلبگی در حوزه علمی دیروز اصفهان را در شرح حال نامورانی چون آیات ادیب حبیب‌آبادی و مدرّس فتحی پی خواهیم گرفت.

طلبگی و مشکلات روزمره

آدمی همیشه با مشکلات و سختی‌ها دست و پنجه نرم کرده است و طلاب نیز از این قانون مستثنا نبوده‌اند. از زندگی سراسر افتخارآفرین عالمان و دانشمندان بزرگ شیعی، این نکته برمی‌آید که آنان، از مشکلات روزمره نهراسیدند و در هیچ حالتی از درس و بحث و مدرسه فاصله نگرفتند. برای نمونه از چهار عالم فرزانه یاد می‌کنیم:

۱. فقیه و اصولی بزرگ علامه شیخ محمد حسین اصفهانی حائری: وی شخصیت بزرگی است که حوزویان وی را با کتاب گران سنگ الفصول الغرویه می‌شناسند. این کتاب یکی از کتاب‌های مهم اصول فقه شیعه است.

مهم‌ترین اثر فقهی صاحب فصول، کتاب مشارع الأحکام است.^۱ تألیف این اثر در ایامی بود که بیماری وبا و طاعون در کشور عراق خصوصاً در دو شهر نجف و کربلا فراگیر شد و هر روز تعدادی به سبب ابتلا به آن می‌مردند. یکی از شاگردان مرحوم علامه شیخ محمد حسین اصفهانی که مشارع الأحکام را با خط خود وزیر نظر استاد نوشته، در حاشیه صفحه اول کتاب می‌نویسد:

ای خدا، اینقدر مهلت بده که حقیر و جناب استاد علیه السلام این کتاب را به پایان برسانیم؛ در نوشتن، مباحثه و مذاکره. الیوم ۲۴ شهر ذی قعدة الحرام سنه ۱۲۴۶ [است]؛ روزی بی‌دروغ، تخمیناً در کربلا، دویست - سیصد نفر از طاعون می‌میرند.^۲

۲. یکی از سخت‌ترین دوران حوزه‌های علمیه شیعه، دوران حکومت رضا خان است که با اجرای قانون اتحاد شکل لباس، عرصه بر عالمان دینی تنگ گردید و به تعبیر امام راحل، طلاب در آن دوران مجبور بودند صبح قبل از طلوع آفتاب برای درس و مباحثه به باغ‌های اطراف قم بروند و پس از غروب آفتاب به شهر برگردند.^۳

در این دوران بسیار بحرانی است که مرجعیت شیعه منحصر در آیه‌الله سید ابوالحسن

۱. این اثر فقهی ارزشمند در سال ۱۳۸۷ ش و با تحقیق نگارنده منتشر شد.

۲. رك: مشارع الأحکام (میراث حوزه اصفهان، ج ۵)، ص ۳۷۳.

۳. رك: اجازات آیه‌الله سید ابوالحسن اصفهانی، ص ۳۵-۳۴.

اصفهانی می‌شود و وی با درایت خاص خود، امت اسلام را رهبری می‌کند. در همین دوران طلاب با استمداد از ذات لایزال حضرت حق و حفظ عزت نفس، با تحمل تمام مشکلات و مرارت‌ها، به درس و بحث می‌پردازند و در همین شرایط سخت، شخصیت‌های تأثیرگذار حوزه رشد می‌کنند و در بلاد اسلامی به تبلیغ و ترویج اسلام و نشر حقایق می‌پردازند. رشد و بالندگی امام خمینی علیه السلام نیز در همین دوران بود.^۱

۳. یکی از دانش‌آموختگان حوزه علمیه اصفهان مرحوم استاد شیخ محمد حسین فاضل کوهانی (۱۲۷۷-۱۳۵۹ ش) است. دوران تحصیل این عالم جلیل، با مشکلات و سختی‌های فراوانی همراه بود. فرزند ایشان، حجة الاسلام شیخ مصطفی فاضل، خاطرات پدر از آن دوران را چنین بازگو کرده است:

[مرحوم پدرم] می‌فرمودند: در ایام تحصیل قصد تهیه يك دوره كتاب وسائل الشیعة را داشتم. قیمت دوره سه جلدی آن ده تومان بود. يك تومان آن را پرداختم و كتاب را دریافت نمودم. يك سال گذشت و من نتوانستم باقیمانده آن را بدهم و مجبور شدم كتاب‌ها را پس بدهم.^۲

کتاب بالینی

برای سامان یافتن این تحقیق، افزون بر پنجاه کتاب، مقاله و ویژه‌نامه به صورت مستقیم یا غیرمستقیم مراجعه کرده‌ام که برخی از این منابع بسیار مورد رجوع و استناد قرار گرفته که از آن تعبیر به «کتاب بالینی» می‌کنم. کتب بالینی این تحقیق عبارت است از:

- بزم قدسیان، بزم معرفت، گلزار فضیلت و گلزار مقدس، از جناب آقای رحیم قاسمی؛
- اختران فضیلت و اختران فقاقت، از جناب شیخ ناصرالدین انصاری قمی؛

۱. برای آشنایی با شرایط خاص زمانی حوزه‌های علمیه شیعه در این دوران، ر.ک: اجازات آية الله سید ابوالحسن اصفهانی، ص ۳۴-۳۶ و مقاله «دوران زعامت آية الله سید ابوالحسن اصفهانی با رویکرد به پایایی و پویایی حوزه‌های علمیه» (مقالات همایش آية الله سید ابوالحسن اصفهانی)، ص ۱۸۵-۱۸۰؛ هردو از نگارنده.

۲. گلزار فضیلت، ص ۲۹۹، با اندکی تصرف.

- رجال اصفهان، از جناب دکتر محمدباقر کتابی؛
- مشاهیر مزار علامه کلباسی، از آقای دکتر علی کرباسی زاده؛
- أعلام اصفهان و دانشمندان و بزرگان اصفهان، از سید مصلح الدین مهدوی؛
- آئینه داران حقیقت، مجموعه مصاحبه های مجله حوزه با برخی عالمان راحل.

چند نکته

۱. در قسمتهای مختلف این اثر کوشیده ایم با بازگویی و مرور برخی نکات اخلاقی و با سیره عملی بزرگانی که به نوعی با این مدرسه مرتبط بوده اند، طلاب عزیز و نسل امروز را با سیره سلف صالح آشنا کنیم.
۲. استاد حاج شیخ اسدالله جوادی (دامت افاضاته)، یکی از سی طلبه فاضلی است که مرحوم آیه الله خراسانی برای تحصیل در مدرسه چهارباغ انتخاب کردند. ایشان از افراد انگشت شماری است که اطلاعات بسیار ارزشمندی درباره مدرّسین و محصلین آن روز مدرسه چهارباغ دارد و در مصاحبه های حضوری، سخاوتمندانه در اختیار نویسنده و دیگر محققین این عرصه قرار داد. نگارنده ضمن آرزوی طول عمر بابرکت برای این خلف سلف صالح، به رسم قدرشناسی و برای ادای احترام، در آغاز بخش دوم کلام ایشان را آورده و سپس به بررسی و شرح حال ده نفر از استادان شاخص عصر آیه الله خراسانی به اضافه آیه الله سید عبدالحسین طیب پرداخته است.
۳. این پژوهش از شروع تا پایان آن در حدود پنج سال به طول انجامید و برای غنای بیشتر این اثر، مصاحبه های متعدد حضوری یا تلفنی با بیش از پنجاه تن از فضلاء حوزه علمیه اصفهان و مدارس علمیه برخی از شهرستان ها انجام شد.^۱

۱. در فاصله زمانی آغاز این تحقیق تا نشر آن، برخی از فضلاء نامبرده در این مجموعه، وفات کرده اند که ضمن طلب غفران و رحمت برایشان، برای ادای حق آنان، نام آن بزرگواران را به ترتیب حروف الفبا ذکر می کنیم که عبارت اند از آیات و حجج:

شیخ ابراهیم امینی نجف آبادی (ولادت ۹ تیر ۱۳۰۴ - وفات ۵ اردی بهشت ۱۳۹۹).

شیخ ابوالفضل اکبری خورزوقی، (۲۵ فروردین ۱۳۹۴ - ۲۳ / ۲ ج / ۱۴۳۶)،

سید احمد تویسرکانی (جمادی الاولی ۱۴۲۱ - بهمن ۱۳۹۸)،

قدردانی

نویسنده آفرینش این اثر را مرهون زحمات بزرگوارانی می‌داند که در این مسیر یاری‌اش کرده‌اند. برخی از آنان عبارت‌اند از حضرات آیات و حجج:

۱. استاد گرامی حاج شیخ اسدالله جوادی: معرفی، شناسایی و آشنایی با بسیاری از فضلاء مدرسه چهارباغ در عصر مرحوم سید محمد رضا خراسانی از برکات مصاحبه با استاد جوادی و سخنان ایشان است.

۲. استاد گرامی حاج شیخ هادی نجفی: در طول انجام این تحقیق از ارشادات و راهنمایی‌های ایشان و نیز کتابخانه ارزشمند آیه‌الله نجفی بسیار بهره برده‌ام.

۳. حاج شیخ رضا مختاری که علاوه بر مشاوره جهت انتخاب عنوان زیبای سیمای صالحان، در چاپ و نشر این مجموعه قبول زحمت کردند. همچنین از همکاران ایشان در مؤسسه کتاب‌شناسی شیعه به ویژه دوستان گرامی آقایان ابوالقاسم آرزومندی (ویراستار کتاب)، سید محمد حسینی کجوری، سید محمد حیدر فاضلی، محمد افضل محقق و نادر برقی که برای به ثمر رسیدن این اثر از هیچ کوششی دریغ ننمودند.

۴. استاد گرامی حاج شیخ عبد الامیر خطاط، مسئول محترم مدرسه علمیه امام

→ سید حسن موحد ابطی (محرّم ۱۴۴۱ - شهریور ۱۳۹۸)،

سید حسن مهاجر آدرمن آبادی (ج ۱ / ۱۴۴۱ - دی ۱۳۹۸)،

سید حسین مهاجر آدرمن آبادی،

حاج آقا حسین یزدی،

سید عبدالحسین روضاتی (ولادت ۲۱ محرم ۱۳۴۵ - وفات ۲۱ / ۲ / ۱۴۴۱)،

میرزا علی عبودیت،

شیخ مرتضی فاضل کوهانی،

شیخ مهدی مظاهری کرون،

میرزا یحیی انصاری شیرازی.

و آقایان جناب دکتر محمد باقر کتابی،

میرزا محمد حسن مدرّس فتحی دزفولی،

این نویسنده توفیق مصاحبت و خوشه‌چینی از خرمن دانش و فضیلت تمامی فرزندگان پیش گفته به جز مرحوم آیه‌الله انصاری شیرازی را داشته و برخی مطالب این نوشته را از آنان بی‌واسطه نقل کرده است.

صادق علیه السلام: این تحقیق به پیشنهاد ایشان و به سرانجام رسیدن قسمت زیادی از آن نیز نتیجه پیگیری‌های مداوم وی بود.

۵. دوستان گرامی آقایان رحیم قاسمی، شیخ مهدی آقابابایی و مهدی رضوی که - به ترتیب - با معرفی و در اختیار قرار دادن برخی منابع مرتبط، پیشنهاد افزودن قسمت شهدای مدرسه چهارباغ و برخی پیشنهادهای سازنده و ابتکاری، در پربارتر شدن این اثریاری‌ام نمودند.

۶. حجج اسلام: شیخ حسین حلبیان، سید محسن ابن الرضا، سید محسن مهدوی، و نیز آقایان: سید تقی علوی، حسین شمس‌اللهی، حمید خلیلیان، محسن رنگین‌کمان، محمدجعفر قدیری، سید محمد فقیهی و محمود تقی‌زاده سیانی برای در اختیار قرار دادن برخی اسناد و تصاویر تاریخی نشر نشده.

سخن پایانی

سخن پایانی اینکه نوشتار حاضر از عیب و نقص خالی نیست و قطعاً نام برخی از فضیلتی مرتبط با مدرسه علمیه چهارباغ ذکر نشده و یا شرح حال برخی بسیار مختصر ذکر شده که نویسنده خود به این کمبودها معترف است و امید آن دارد که در آینده با مساعدت اهل فضل و کسانی که دانش پژوهان مدرسه چهارباغ را می‌شناسند، این نوشته بهتر و کامل‌تر تقدیم دوست‌داران علم و فضیلت گردد.^۱

وآخر دعوانا أن الحمد لله رب العالمین

شوال ۱۴۳۷ / مرداد ماه ۱۳۹۵^۲

اصفهان، حوزه علمیه،

مهدی باقری سیانی

۱. نشانی پستی و پست الکترونیک نگارنده، برای دریافت نظرهای اصلاحی صاحب نظران برای تکمیل این تحقیق و پربارتر شدن آن:

- اصفهان، خیابان عبدالرزاق، مسجد نوبازار، صندوق پستی (۶۶۱۴۶-۸۱۴۷۸)، کتابخانه آیه‌الله

نجفی. m.bagherisiani@gmail.com

۲. بازبینی نهایی در شب ۲۷ ماه رمضان ۱۴۴۱ انجام شد.